

ПРОГНОЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО СПАДУ

FORECASTING PERSPECTIVES OF THE TOURISM INDUSTRY DEVELOPMENT IN THE CONDITION OF ECONOMIC DEPRESSION

Марія ІЛЬІНА,

*кандидат соціологічних наук,
Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ*

Mariia ILINA,

*Candidate of Science in Sociology,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Туристичну діяльність прийнято вважати потужним генератором зростання економіки, зайнятості та надходжень до державного бюджету. В умовах тривалого економічного спаду та скорочення доходів громадян в Україні туристична сфера заслуговує на особливу увагу. Сподівання на відновлювальну для місцевої економіки функцію туризму посилюються з огляду на процеси децентралізації влади та посилення ролі територіальних громад. Однак статистичний аналіз і результати закордонних досліджень свідчать, що за нинішніх обставин внутрішній туризм не може суттєво позитивно вплинути на економічну ситуацію у державі. Метою дослідження є прогнозування перспектив розвитку туризму на сільських територіях України в умовах економічного спаду. Середньо- та довгостроковий прогноз туристичної діяльності здійснено з урахуванням тенденцій розвитку сфери у країнах ЄС, а також нинішнього та прогнозованого майбутнього рівня доходів громадян як основних споживачів послуг підприємств сільського зеленого туризму. На основі прогнозів змін обсягів ВВП в Україні та зважаючи на ключову роль рівня добробуту населення для розвитку туризму, зроблено висновок, що протягом наступних 10 років ця сфера не стане локомотивом економічного розвитку сільських територій. У подальшому для посилення потенціалу туріндустрії, крім підвищення рівня доходів, необхідне суттєве зростання ефективності використання природних та матеріальних ресурсів сфери й обсягів інвестицій.

Ключові слова: *економічний прогноз, економічний спад, сільська територія, сільський зелений туризм, туристична діяльність, валовий національний продукт.*

Tourism industry is supposed to be powerful generator of economic growth, employment and inflows to public finances. Tourism seems to be helpful for supporting the economy's recovery in condition long lasting economic depression in Ukraine and cutting off incomes. Expectations of a renewable for the local economy tourism function enhanced due to decentralization of power and strengthening the role of local communities. However, statistical analysis and results of foreign studies

indicate that under current conditions domestic tourism can not have a significant positive impact on the economic situation in the country. The study's objective is forecasting perspectives of the tourism development in rural territories in Ukraine in the condition of economic depression. The medium- and long-term prognosis of tourism activities is done considering development trends the sphere in the EU countries, as well as current and forecasted future income of citizens as the main consumers services of enterprises of rural green tourism. This area will not become a locomotive of economic development of rural territories over the next 10 years is concluded based on the forecast change levels of GDP in Ukraine and in view of key role level of population welfare for tourism development. Substantial growth and effective use of natural material resources the sphere and a volume of investment is necessary in a further for strengthening the potential of the tourism industry, in addition to raising revenue.

Key words: *economic forecast, recession, rural territories, rural green tourism, tourism activity, the gross national product.*

Вступ. Несприятливі економічні умови життєдіяльності, безробіття та бідність мешканців сільських територій, недоліки системи соціального захисту стимулюють пошук інших джерел доходів та форм зайнятості на селі. Останнім часом з огляду на процеси децентралізації влади та посилення ролі місцевих громад все більшу увагу останніх привертає сільський зелений туризм (СЗТ) та пов'язані з ним види діяльності. Однак в умовах тривалого погіршення економічної ситуації та скорочення доходів громадян спроможність сфери туризму сприяти відновленню національної та місцевої економіки і виправдати очікування ініціаторів туристичного бізнесу викликає обґрунтовані сумніви.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Численні дослідження вітчизняних та іноземних учених підтверджують взаємний вплив обсягів туристичної діяльності та економічної ситуації. Н. Кіркова, аналізуючи поточні зміни стану світової туристичної індустрії, зауважує, що останнім часом змінилися економічні і політичні показники стабільності країн, а також персонального доходу, які, у свою чергу, вплинули на рівень туристичної активності [1]. Несприятлива економічна ситуація погіршує показники досліджуваної сфери ще й тому, що діловий туризм формує істотну частку загальної туристичної індустрії. Т. Кукліна зазначає: «Основна проблема на сьогоднішній день – це світова фінансова криза, яка не обійшла й індустрію туризму. За оцінками Всесвітньої туристичної організації, уповільнення росту на ринку туризму почалося ще влітку 2008 року, коли темпи впали втричі» [2, с. 63]. Автор визначає основні напрями впливу кризи на туристичну індустрію: «По-перше, зниження платоспроможності потенційних користувачів турпослугами та, отже, зниження попиту. При скороченні доходів люди починають економити на всьому. ... А перше, що вони виключають зі списку витрат, це організація свого дозвілля. ... По-друге, негативний вплив кризи на масштаби ділового туризму. ... По-третє, скорочення кадрів та зарплатні в турфірмах» [2, с. 64]. У результаті аналізу динамічних показників світової індустрії туризму вона робить висновок: «Туристична галузь переживає глибокі зміни. Повернення до «золотих років» туризму є більш ніж неймовірним. Рівень туристичного попиту істотно залежить від відпускнуго бюджету, тобто від

доходів на кожного члена сім'ї і від кількості туристів. Обидва фактори впливу наразі перебувають у процесі радикальних змін» [2, с. 65].

Іноземні дослідники також наголошують на зв'язку між змінами попиту на послуги туризму та обсягами ВВП, наприклад К. Грінідж [3], Л. Тенер та С. Вітт [4]. Аналізуючи попит на внутрішньому туристичному ринку Італії, К. Массіда та І. Еццо вказують, що звички, відносні ціни та розмір ВВП на душу населення є основними його детермінантами [5]. З економічного погляду, «ринок туристичних послуг великою мірою залежить від розміру доходів споживачів, ... а сама послуга належить до предметів розкошу» [6, с. 57]. Досліджуючи наслідки економічних криз для внутрішнього туризму, інші автори зазначають, що показники ВВП є одними з основних, що впливають за таких умов на зміни витрат туристів [7].

Постановка проблеми. Зважаючи на значну роль індустрії туризму у формуванні валового національного продукту, вітчизняна політика стимулювання і розвитку галузі в умовах децентралізації влади та розбудови сільських територіальних громад потребує суттєвого вдосконалення. Однак через значний спад національної економіки та скорочення доходів громадян спроможність внутрішнього туризму здійснювати позитивний економічний вплив є вкрай обмеженою. Тому потенціал туристичної індустрії для відновлення економіки та диверсифікації джерел доходів населення, у т.ч. сільського, переоцінювати не варто.

Метою дослідження є прогнозування перспектив розвитку туризму на сільських територіях України в умовах економічного спаду. Середньо- та довгостроковий прогноз туристичної діяльності здійснено з урахуванням тенденцій розвитку сфери в інших країнах (зокрема, Європейського Союзу), а також поточного та прогнозованого майбутнього рівня доходів громадян як основних споживачів послуг підприємств СЗТ.

Виклад основних результатів дослідження. Згідно з базою даних Eurostat 2014 року інфраструктура сільського туризму країн Європейського Союзу налічувала 13,7 млн ліжок-місць, де протягом року надано послуг з тимчасового розміщення туристів в обсязі 923 млн ночівель (табл. 1). Близько 90 % послуг СЗТ, що виробляють в ЄС, надають у «старих» країнах-членах Співтовариства (ЄС-15) і лише 8–10 % – у державах, що набули членства після 2004 року (ЄС-12).

За низкою відносних показників (кількість ночівель туристів у місцях тимчасового розташування та ліжок-місць для туристів у розрахунку на чисельність населення країни) у країнах підгрупи ЄС-15 порівняно з рештою держав Співтовариства (ЄС-12) інфраструктура сільського зеленого туризму в середньому у 2,2–2,5 разу потужніша, а співвідношення ВВП на душу населення між двома підгрупами сягає 3:1 (табл. 2).

Це свідчить про те, що в цілому більший обсяг ВВП (загальний та на душу населення) притаманний країнам з аналогічним обсягом туристичних послуг та розвиненою інфраструктурою туризму, і навпаки. Іншими словами, загальний високий рівень економіки країни сприяє розвитку туризму, який, у свою чергу, підвищує обсяг надходжень до ВВП. Ці ж висновки є релевантними для сільського туризму.

Туристична інфраструктура сільських територій країн ЄС та України, 2014 р.*

Країна	Кількість ночівель туристів у місцях тимчасового проживання, тис. од.		Кількість ліжко-місць у місцях тимчасового проживання туристів, тис. од.		Частка у загальному обсязі ночівель туристів на сільських територіях, %	Частка у загальному обсязі ліжко-місць для туристів на сільських територіях, %
	загалом	сільські території	загалом	сільські території		
Австрія	110 441	73 892	993,6	719,9	8,0	5,2
Бельгія	31 110**	6 748**	366,2	122,1	0,7**	0,9
Болгарія	21 698	6 087	314,3	105,6	0,7	0,8
Великобританія	300 302**	82 001**	4 001,0	776,0	8,9**	5,6
Греція	95 116	61 550	1 238,6	937,2	6,7	6,8
Данія	29 647	16 561	420,0	308,4	1,8	2,2
Естонія	5 809	1 385	58,1	29,1	0,2	0,2
Ірландія	29 166	10 022	205,9	90,4	1,1	0,7
Іспанія	403 963	120 491	3 483,0	1 457,2	13,1	10,6
Італія	377 771	133 297	4 849,4	2 195,2	14,4	16,0
Кіпр	13 715	5 625	87,6	36,3	0,6	0,3
Латвія	4 158	534	39,1	13,1	0,1	0,1
Литва	6 465	1 637	72,9	35,5	0,2	0,3
Люксембург	2 868	1 314	64,9	48,0	0,1	0,3
Мальта	8 781	320	41,9	1,9	0,0	0,0
Нідерланди	99 752	33 364	1 373,6	601,4	3,6	4,4
Німеччина	366 527	119 357	3 318,6	1 439,4	12,9	10,5
Польща	66 580	21 571	694,0	318,7	2,3	2,3
Португалія	54 979	7 648	519,9	150,0	0,8	1,1
Румунія	20 230	4 318	309,0	84,3	0,5	0,6
Словаччина	10 781	4 704	183,4	93,4	0,5	0,7
Словенія	9 470	4 817	106,6	58,8	0,5	0,4
Фінляндія	19 786	7 356	251,0	141,4	0,8	1,0
Франція	402 315	154 206	5 109,9	2 890,4	16,7	21,0
Чехія	42 947	16 051	710,4	428,6	1,7	3,1
Швеція	52 280	19 967	805,3	456,5	2,2	3,3
Угорщина	26 054	8 078	435,6	200,0	0,9	1,5
ЄС-27	2 612 714	922 900	30 053,5	13 738,7	100,0	100,0
ЄС-15	2 376 025	847 774	27 000,7	12 333,4	91,9	89,8
ЄС-12	236 690	75 126	3 052,8	1 405,3	8,1	10,2
Україна	29 632,7	93,3	406,5	3,1	–	–

* Джерело: розраховано автором.

** Розраховано автором за даними Eurostat та Державної служби статистики України.

Як свідчать офіційні дані, в Україні 2014 року загальна кількість колективних засобів розміщування становила 4 572 од., а середня місткість одного закладу – 88,9 місця. Таким чином, загальна кількість ліжко-місць у закладах тимчасового проживання дорівнювала 406 451 од. У сфері сільського зеленого туризму працювало 233 фізичні особи-підприємці. Враховуючи середню місткість однієї садиби (13,5 місця), загальна кількість ліжко-місць для туристів становила 3 146 од. Загалом кількість ночівель туристів у місцях

тимчасового проживання в Україні – 29 632,7 тис. од. (у сільському туризмі – 93,3 тис. од.). Порівнюючи відносні показники розвитку інфраструктури (обсяг ночівель туристів та кількість ліжко-місць у розрахунку на населення) й питомий ВВП, можна зробити висновок, що в державах ЄС–12 вони перевищують аналогічні в Україні у 3–4 рази.

Таблиця 2

Відносні показники діяльності туристичної інфраструктури країн ЄС та України, 2014 р.*

Країна	Обсяг ночівель туристів, од./кількість населення, тис. осіб	Чисельність ліжко-місць для туристів, од. /кількість населення, тис. осіб	ВВП на душу населення, євро
ЄС–27	5 197	59,8	27 680
ЄС–15	5 909	67,2	31 918
ЄС–12	2 352	30,3	10 745
Україна	690	9,5	2 318**

* Джерело: розраховано автором за даними Eurostat та Державної служби статистики України.

** Розраховано автором згідно з даними Національного банку України за офіційним курсом гривні (середній за період) 2014 р. – 1 571,59 за 100 євро.

Вплив рівня економічного добробуту в країні на розвиток туризму підтверджують результати аналізу зв'язку між питомим ВВП та обсягом середніх витрат внутрішніх туристів на одну подорож: відповідний коефіцієнт кореляції становить 0,84, що свідчить про наявність прямого та сильного зв'язку між цими двома показниками (табл. 3). Природно, чим вищий ВВП країни, тим більша її частка в загальних витратах внутрішніх туристів (коефіцієнт кореляції – 0,89).

Залежність між питомим ВВП і туристичними витратами наочно демонструє графік, де в нижньому лівому кутку виділено групу країн із найнижчими показниками – країни ЄС–12, а також Іспанія та Португалія (рис. 1). Ще переконливішими є результати аналізу зв'язку між питомим ВВП та середнім обсягом витрат внутрішніх туристів на одну ночівлю (один туродень). Коефіцієнт кореляції для цих двох показників становить 0,93, коефіцієнт апроксимації лінії тренду – 0,86 (рис. 2). Як видно, вищі за середні по ЄС показники питомого ВВП і витрат внутрішніх туристів на один туродень притаманні і тим самим країнам, і навпаки.

Про значний рівень розвитку сільського туризму в загальній структурі туристичної індустрії країн ЄС свідчить частка СЗТ в обсязі ночівель туристів та ліжко-місць (табл. 4). Вищими за середні по ЄС–27 є показники розвитку СЗТ у Швеції, Чехії, Франції, Фінляндії, Словаччині, Люксембурзі, Австрії, Греції, Данії та Словенії (в останніх чотирьох частка СЗТ за двома показниками перевищує 50 %). Тобто навіть попри сприятливе законодавство у країнах ЄС–12 щодо розвитку сільського туризму лідерами у цій сфері залишаються «старі» країни-члени Співтовариства, яким притаманний вищий рівень добробуту.

Таким чином, продемонстровано зв'язок між економічним добробутом та розвитком туристичної сфери, у тому числі сільського туризму. Враховуючи зв'язок питомого ВВП із середнім рівнем доходів населення можна зробити висновок, що зростання добробуту громадян є необхідною умовою збільшення

попиту на послуги СЗТ. Потужність туристичної інфраструктури (кількість створених сільських садиб та ліжко-місць у них) не завжди є запорукою розвитку сфери і в умовах економічної нестабільності має дуже опосередковане значення. Це підтверджують дані Державної служби статистики України: протягом останніх років сільський зелений туризм демонструє негативну динаміку розвитку туристичної інфраструктури, у т.ч. у традиційних туристичних центрах – Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій областях та на Закарпатті.

Таблиця 3

Економічні показники діяльності туристичної сфери країн ЄС, 2014 р.*

Країна	ВВП на душу населення, євро	Витрати внутрішніх туристів		
		загальні, тис. євро	середні на одну поїздку, євро	середні на одну ночівлю, євро
Австрія	38 709	3 771 983	328,68	100,56
Бельгія	35 759	485 537	215,45	54,38
Болгарія	5 900	390 137	123,07	31,27
Великобританія	35 031	20 638 214**	215,78**	72,26**
Греція	16 250	1 429 545	254,28	25,48
Данія	46 307	5 665 296	237,3	96,3
Естонія	15 171	168 807	65,62	31,42
Ірландія	41 048	1 236 479	205,39	74,1
Іспанія	22 385	17 257 810	146,73	32,66
Італія	26 519	10 263 532	235,85	47,06
Кіпр	20 272	191 494	147,62	42,64
Латвія	11 782	126 186	38,73	14,94
Литва	12 381	137 595	51,94	19,66
Люксембург	88 956	14 296	473,33	193,5
Мальта	19 004	23 646	149,34	57,65
Нідерланди	39 382	2 947 354	118,95	31,82
Німеччина	36 099	41 820 551	271,74	73,37
Польща	10 807	4 048 766	105,47	22,79
Португалія	16 634	1 360 501	103,11	27,32
Румунія	7 531	1 495 086	91,4	24,22
Словаччина	13 951	504 773**	118,65**	35,60
Словенія	18 099	193 295	102,38	39,59
Фінляндія	37 655	5 471 525	189,69	69,41
Франція	32 364	52 649 521	264,66	51,31
Чехія	14 720	1 402 343	51,86	14,36
Швеція	44 650	6 227 037***	–	–
Угорщина	10 553	843 517	67,03	21,57
ЄС–27	717921	180 764 824	204,11	48,32
ЄС–15	557 748	171 239 181	–	–
ЄС–12	160 173	9 525 644	–	–

* Джерело: розраховано автором за даними Eurostat.

** 2013 р.

*** 2011 р.

За даними Всесвітньої ради з подорожей та туризму (World Travel & Tourism Council – WTTC), 2015 року прямий внесок туристичної сфери ЄС у

ВВП становив 605,6 млрд дол. США (3,7 % ВВП) [8]. Передбачається, що протягом 2016–2026 рр. цей показник зростатиме на 2,8 % щороку та на кінець періоду сягне 821,5 млрд дол. США (4,2 % ВВП). Загальний внесок сфери туризму у ВВП Європейського Союзу дорівнював 1 609,8 млрд дол. США (9,9 % ВВП); очікується його подальше зростання щороку на 2,7 % до 2 164,9 млрд дол. США (11,0 % ВВП) у 2026 році.

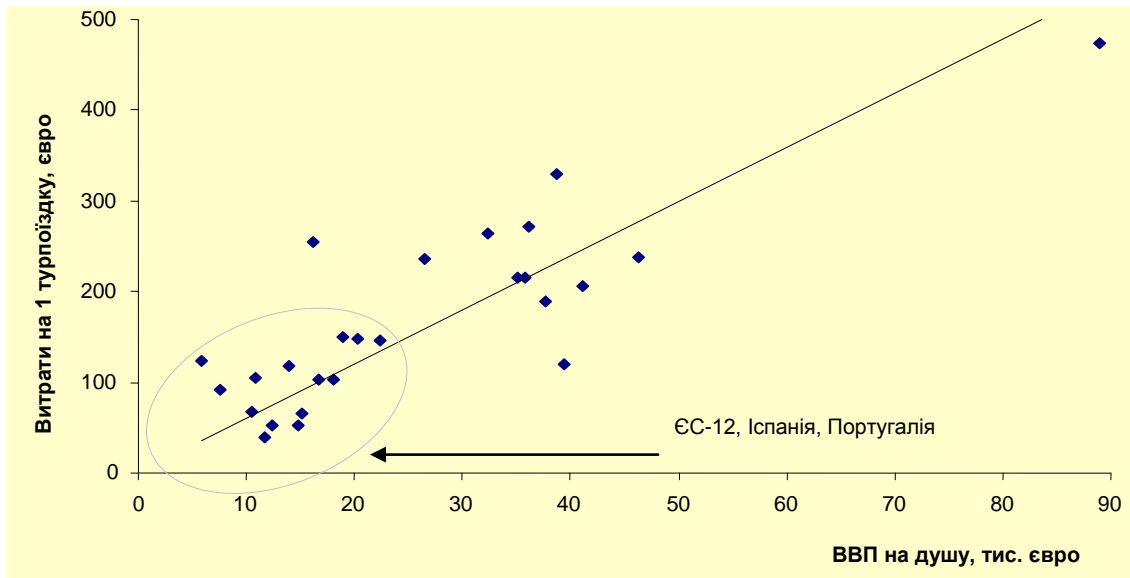

Рис. 1. Зв'язок питомого ВВП та витрат внутрішніх туристів на одну турпоїздку в країнах ЄС, 2014 р.

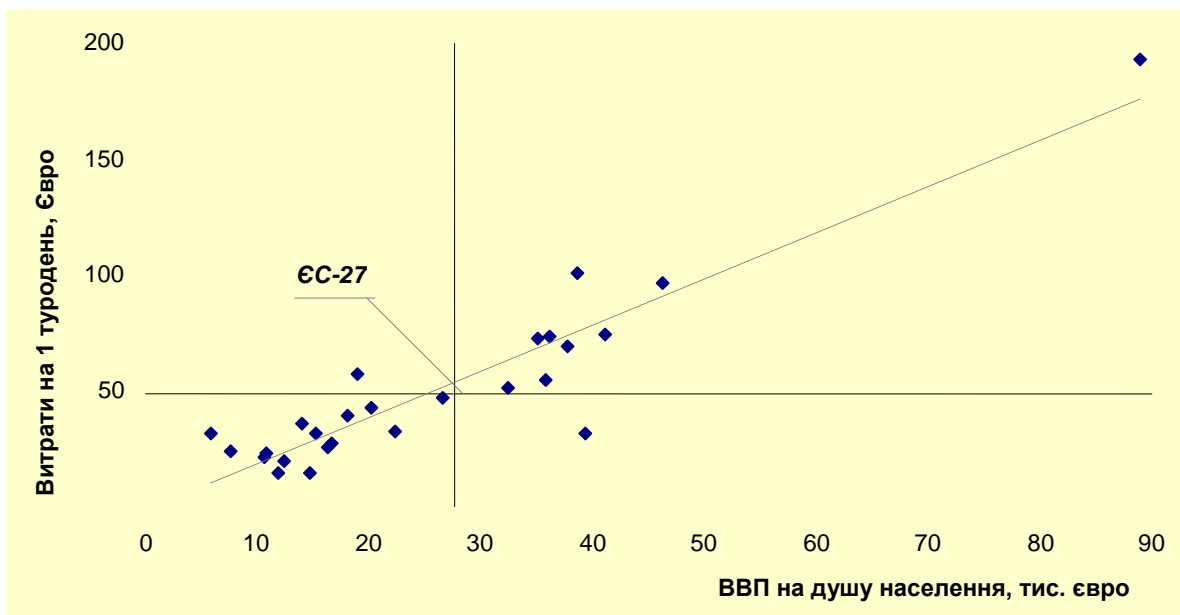

Рис. 2. Зв'язок питомого ВВП та витрат внутрішніх туристів на одну ночівлю (туродень) у країнах ЄС, 2014 р.

За оцінками експертів WTTC, в Україні частка туристичної сфери у ВВП значно менша, та має суттєво гірший прогноз подальшого розвитку [8]. Так,

2015 року прямий внесок сфери у ВВП становив 29,0 млрд грн, або 1 328 млн дол. США, тобто 1,4 % ВВП (тут і далі показники розраховано за даними Національного банку України за офіційним курсом гривні (середнім за період) 2015 року – 2 184,47 за 100 дол. США). Передбачається, що протягом наступних 10 років цей показник зростатиме щороку на 2,9 % і становитиме у 2026 р. 39,5 млрд грн, або 1 808 млн дол. США (1,4 % ВВП). Загальний внесок індустрії у ВВП у 2015 р. – 112,4 млрд грн, або 5 145 млн дол. США (5,3 % ВВП), який, зростаючи надалі щороку на 2,5 %, 2026 року сягне 146,5 млрд грн, або 6 706 млн дол. США (5,4 % ВВП).

Таблиця 4

Частка сільського туризму в туристичній сфері країн ЄС, 2014, %*

	Частка сільського туризму в загальному обсязі	
	ночівель туристів	ліжко-місць для туристів
ЄС-27	35,3	45,7
ЄС-15	35,7	45,7
ЄС-12	31,7	46,0

* Джерело: розраховано автором за даними Eurostat.

За оцінками Мінекономрозвитку України, у I півріччі 2015 року відбулося падіння ВВП на 15,9 %, у II – на 8,9 %. Прогноз економічного і соціального розвитку держави на 2016–2019 рр. передбачає два можливі сценарії подальшого піднесення національної економіки [9]. Згідно з першим, 2016 року очікується зростання ВВП на рівні 2 %, другим – падіння на 0,3 %. На 2017–2019 рр. прогноз також затверджує консервативні орієнтири за обома сценаріями: зростання ВВП в середньому відповідно на 3,8 і 2,3 % щороку. Тобто середньостроковий прогноз розвитку національної економіки не передбачає кардинального поліпшення економічної ситуації в країні, тим більше – на сільських територіях, де відбуваються особливо негативні соціально-економічні процеси.

На думку вітчизняних та іноземних експертів, національна економіка і надалі перебуватиме у глибокій рецесії. Керівник підрозділу групи ІСУ О. Вальшичен зазначає, що за оптимістичним сценарієм (тобто якщо бюджетна політика країни принаймні не погіршуватиме економічне становище громадян), соціальні, поточні та капітальні витрати відновлюватимуться реально на 3–5 % щороку. Навіть таке невелике і відносно малопомітне відновлення потребуватиме середньорічного реального приросту ВВП протягом 2016–2019 рр. принаймні на рівні 3–4 %. Однак міжнародні економісти вважають такий прогноз нереалістичним: експерти Bloomberg та Focus Economics прогнозують середній приріст ВВП України близько 2,4–2,6 %. Більш імовірним, на думку О. Вальшичен, є другий сценарій, за яким відбуватиметься подальше зменшення рівня витрат і стагнація в частині соціальних виплат: «Економіка стикається з тотальними урізанням витрат. ... Єдиний висновок: ...

економіка буде у затяжній рецесії. Її відновлення до рівня 2013 року буде десь там, після 2020 року» [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В Угоді про Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС туристичну галузь визначено як генератор економічного зростання і стимулювання економіки, зайнятості й валютних надходжень. Однак, ураховуючи урядовий прогноз зростання ВВП та ключову роль рівня добробуту населення для розвитку сільського зеленого туризму, протягом наступних 10 років сфера СЗТ локомотивом розвитку сільських територій стати не зможе. Надалі для посилення економічного потенціалу індустрії, крім підвищення рівня доходів, необхідне збільшення ефективності використання природних і матеріальних ресурсів сфери та обсягів інвестицій. Обґрунтування шляхів диверсифікації джерел доходів мешканців села за умов обмеженого попиту на послуги зеленого туризму є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіркова Н. Прогнозування основних тенденцій розвитку туристичної галузі України [Електронний ресурс] / Н. П. Кіркова // *Ефективна економіка*. – 2014. – № 7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3197>.
2. Кукліна Т. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туристичного ринку / Т. С. Кукліна // *Вісник Дніпропетровського університету*. – 2013. – Вип. 2. – С. 57–66. – (Серія «Менеджмент інновацій»).
3. Greenidge K. *Forecasting Tourism Demand: An STM Approach* / K. Greenidge // *Annals of Tourism Research*. – 2001. – No. 28 (1). – P. 98–112.
4. Turner L. *Factors Influencing Demand for International Tourism: Tourism Demand Analysis Using Structural Equation Modeling, Revisited* / L. W. Turner, S. F. Witt // *Tourism Economics*. – 2001. – No. 7 (1). – P. 21–38.
5. Massidda C. *The determinants of Italian domestic tourism: A panel data analysis* / Carla Massidda, Ivan Etzo // *Tourism management*. – 2012. – Vol. 33. – Issue 3. – P. 603–610.
6. Bernini C. *Is participation in the tourism market an opportunity for everyone? Some evidence from Italy* / Cristina Bernini, Maria Francesca Cracolici // *Tourism Economics*. – 2016. – No. 22 (1). – P. 57–79.
7. Eugenio-Martin J. *Economic crisis and tourism expenditure cutback decision* / Juan L. Eugenio-Martin, Juan A. Campos-Soria // *Annals of Tourism Research*. – Vol. 44, January 2014. – P. 53–73.
8. *Travel & Tourism Economic Impact 2016. European Union* / World Travel & Tourism Council (WTTC). – London, 2016. – 20 p.
9. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макроекономічних і соціального розвитку України на 2017–2019 роки» № 558 від 05.08.2015 р.* [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248397249>.

10. Вальчишен О. Реформаторський рух. Час просвітлення молодих урядовців і політиків ще попереду [Електронний ресурс] / О. Вальчишен. – *Економічна правда*. – 28 березня 2016 р. – Режим доступу : www.epravda.com.ua/columns/2016/03/28/587015/.

REFERENCES

1. Kirkova N. Prohnozuvannia osnovnykh tendentsij rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy / N. P. Kirkova // *Efektivna ekonomika*. – 2014. – № 7 [Electronic resource]. – Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3197>.
2. Kuklina T. Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnoho turystychnoho rynku / T. S. Kuklina // *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*. – 2013. – Vyp. 2. – P. 57–66. – (Seriiia «Menedzhment innovatsij»).
3. Greenidge K. Forecasting Tourism Demand: An STM Approach / K. Greenidge // *Annals of Tourism Research*. – 2001. – No. 28 (1). – P. 98–112.
4. Turner L. Factors Influencing Demand for International Tourism: Tourism Demand Analysis Using Structural Equation Modeling, Revisited / L. W. Turner, S. F. Witt // *Tourism Economics*. – 2001. – No. 7 (1). – P. 21–38.
5. Massidda C. The determinants of Italian domestic tourism: A panel data analysis / Carla Massidda, Ivan Etzo // *Tourism management*. – 2012. – Vol. 33. – Issue 3. – P. 603–610.
6. Bernini C. Is participation in the tourism market an opportunity for everyone? Some evidence from Italy / Cristina Bernini, Maria Francesca Cracolici // *Tourism Economics*. – 2016. – No. 22 (1). – P. 57–79.
7. Eugenio-Martin J. Economic crisis and tourism expenditure cutback decision / Juan L. Eugenio-Martin, Juan A. Campos-Soria // *Annals of Tourism Research*. – Vol. 44, January 2014. – P. 53–73.
8. *Travel & Tourism Economic Impact 2016. European Union / World Travel & Tourism Council (WTTC)*. – London, 2016. – 20 p.
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Prohnozu ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy na 2016 rik ta osnovnykh makropokaznykiv ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy na 2017–2019 roky» № 558 vid 05.08.2015 r. // *Uriadovyj portal* [Electronic resource]. – Available at : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248397249>.
10. Val'chyshen O. Reformators'kyj rukh. Chas prosvitlennia molodykh uriadovtsiv i politykiv sche poperedu / O. Val'chyshen. – *Економічна правда*. – 28 березня 2016 р. [Electronic resource]. – Available at : www.epravda.com.ua/columns/2016/03/28/587015/.